

Hitler levensecht in *Der Untergang*

Filmrecensie

– Bart van Wolferen –

Transparant 16.1 (januari 2005) 31-33

[31] De Duitse film *Der Untergang* over de ondergang van het Derde Rijk roept uiteenlopende reacties op. Niet zozeer vanwege het gedetailleerde feitenrelaas. Het is vooral de levensechte weergave van de karakters, en die van Hitler in het bijzonder, die de kijkers een ongemakkelijk gevoel geeft.

De laatste dagen van het leven van Adolf Hitler zijn al meerdere keren verfilmd; voor het eerst gebeurde dat in 1955 door de Oostenrijker G.W. Pabst met *Der Letzte Akt*. Afgelopen najaar verscheen de jongste speelfilm *Der Untergang* van de Duitser Oliver Hirschbiegel. In Duitsland worden Hitler-films onveranderlijk omgeven met ophef en discussie. *Der Untergang* is hierop geen uitzondering, omdat Hitler in deze film levensecht wordt getoond: niet alleen als onmens, zoals gebruikelijk, maar ook als mens met gevoelens.

In de premièreweek in september 2004 Staat *Der Untergang* geprogrammeerd in de Hochland Kino in het Beierse Garmisch-Partenkirchen, niet ver van de grens tussen Duitsland en Oostenrijk. Op een doordeweekse dag vult de bioscoop zich Met opgewekte, haast uitgelaten bezoekers. De meesten komen druk pratend binnen, met flessen frisdrank of bier en grote bekers popcorn in de hand. Als de film begint klinkt er nog geruime tijd geroezemoes en hier en daar gegiechel. De popcorn wordt smakkend rondgedeeld en de eerste lege flessen rollen door de aflopende zaal.

Der Untergang is een film over de ondergang van Adolf Hitler en zijn Derde Rijk. De film bestrijkt de tien laatste dagen van Hitler in de Führerbunker onder de Rijkskanselarij in Berlijn: van zijn verjaardag op 20 april tot zijn zelfmoord op 30 april 1945. Het Sovjetleger omsingelt Berlijn, terwijl Hitlers reguliere troepen al zijn verslagen en de Duitse hoofdstad alleen hog wordt verdedigd door enkele eenheden van de Hitlerjugend. In de bunker is men, afgesloten van de buitenwereld, het gevoel voor de realiteit volledig kwijt. De film toont op schrijnende wijze de uitzichtloosheid, de waanzin en de irrationele denkwereld van Hitler en zijn politieke en militaire ondergeschikten. De eens zo vastberaden Führer is fysiek en mentaal kapot. Hij spreekt vol vertrouwen over niet bestaande wapensystemen en schuift op stafkaarten met reeds verslagen legers. Tegen deze beklemmende achtergrond worden de chaotische dagen tot het onvermijdelijke einde afgeteld.

Het verhaal, dat op zich niet nieuw is, wordt verteld vanuit het perspectief van Hitlers secretaresse Traudl Junge. Haar belevenissen vormen de rode draad door de opeenstapeling van historische gebeurtenissen: Hitlers verjaardag; het vertrek van Heinrich Himmler; het

ultimatum van Hermann Goring; de onderscheiding van leden van de Hitlerjugend (Hitlers laatste buitenoptreden); de trouwpartij met Eva Braun; het afscheid van Albert Speer; de opstelling van Hitlers testament; de zelfmoord van Adolf Hitler en Eva Braun; de moord van Magda en Joseph Goebbels op hun zes kinderen met aansluitend hun zelfmoord; de absurde reeks zelfmoord plegende nazi-generaals; en tenslotte de geslaagde vlucht van Traudl Junge uit de Führerbunker.

Het scenario van *Der Untergang* is gebaseerd op het gelijknamige boek van historicus Joachim Fest en de herinneringen van Traudl Junge. Deze bronnen hebben duidelijk verschil-

lende invalshoeken en vormen een interessante mix van feiten en waarnemingen. Joachim Fest is vooral bekend om zijn biografieën over Adolf Hitler en zijn rijksarchitect Albert Speer. Beide standaardwerken zijn heel feitelijk, gedetailleerd, degelijk en betrouwbaar. Het zijn wetenschappelijke benaderingen op basis van voornamelijk politieke en militaire bronnen. Hiertegenover staan de in 1947 opgetekende herinneringen van Traudl Junge in het boek *Bis*

zur letzten Stunde. Van december 1942 tot aan zijn zelfmoord in april 1945 is Traudl Junge Hitlers persoonlijke secretaresse. Als [32] gewoon burgermeisjes bevindt zij zich in het middelpunt van de nazi-macht en is getuige van alle gebeurtenissen. Zij is degene die de buitenwereld vertelt over Hitlers correctheid jegens vrouwen en momenten van vriendelijkheid. Haar observaties zijn die van een jonge vrouw die oog heeft voor de menselijke kant van Hitler en ook die van andere prominente nazi's.

Traudl Junge besteedt in haar boek een groot aantal pagina's aan de dagen in de Führerbunker. Haar precieze beschrijving van de gebeurtenissen is van grote waarde voor de historiografie van de ondergang van het Derde Rijk. Het is dan ook geen toeval dat *Der Untergang* pas tot stand komt nadat het boek van Traudl Junge in 2002 is verschenen. De film zou erg koel en afstandelijk zijn geworden als deze uitsluitend zou zijn gebaseerd op de wetenschappelijke werken van Joachim Fest. Bovendien zouden er essentiële passages ontbreken. *Bis zur letzten Stunde* biedt in dit opzicht niet alleen de ontbrekende schakels in de opeenvolgende gebeurtenissen rond de ondergang van Hitler en het Derde Rijk, het biedt ook de warmte en de emoties die in alle feitelijke geschiedschrijvingen tot dusver ontbraken.

Uit geschiedkundig oogpunt is *Der Untergang* een interessante film, omdat het historische scenario tot in de puntjes wordt nagespeeld. Hierin ligt de waarde van de film en ook de moeilijkheid. Want *Der Untergang* verlangt van de kijker niet alleen een zekere interesse voor het onderwerp, maar de film vereist ook behoorlijk wat kennis van het Derde Rijk. De rol van Hitler en de nationaal-socialisten in de geschiedenis van de twintigste eeuw blijft namelijk onvermeld. Hetzelfde geldt voor de positie en betekenis van de talrijke nazi-kopstukken die in de film worden opgevoerd. Slechts een handvol personen wordt met name genoemd en krijgt daarmee een plaats in de geschiedenis. Maar bijvoorbeeld een persoon als Martin Bormann, vertrouweling van het eerste uur en duivelse leider van Hitlers entourage, komt weliswaar zijdelings in beeld maar wordt niet benoemd. De film is welbeschouwd een minutieuze reconstructie van overgeleverde feiten en getuigenissen. Voor de kenners van de vakliteratuur zijn alle belangrijke scènes dan ook zeer herkenbaar. Alles is bekend; het was alleen nog niet eerder te zien.

[33]Voor de gemiddelde toeschouwer is het echter even wennen om Adolf Hitler als gewoon mens te zien rondlopen. De meesten van ons kennen hem alleen van filmbeelden uit de nazi-tijd en die waren gewoonlijk zorgvuldig geregisseerd. Ze dienden om het gewenste beeld van de Führer te creëren en in stand te houden. Wat dat betreft heeft de propagandamachine goed gewerkt, want bij gebrek aan ander materiaal wordt ook nu nog de visuele beeldvorming van Hitler voornamelijk gebaseerd op nazi-materiaal. Het wennen aan de personage Hitler; in *Der Untergang* zit 'm dan ook vooral in het gegeven dat we geen geregisseerde Führer zien, maar een mens van vlees en bloed. Levensecht, met alles wat daarbij hoort. En dus niet alleen een doorgesloten dictator met verwerpelijke en misdadige opvattingen, maar ook een man die voorkomend, vriendelijk en attent kan zijn. Deze belichting van de menselijke kant van Hitler heeft in Duitsland, maar ook daarbuiten, voor opschudding gezorgd.

Voor velen is Hitler de verpersoonlijking van het Kwaad en daarbij passen geen menselijke eigenschappen. Met name in Duitsland kijkt men graag op deze manier naar de geschiedenis, omdat het de medeplichtigheid van het Duitse volk verzacht. Al jarenlang ziet men het als een verontschuldiging voor de eigen verantwoordelijkheid om vast te stellen dat Hitler een misdadige tiran was, die met zijn waandenkbeelden het Duitse volk mee de afgrond in sleepte. Deze constatering is op zich juist, maar de eerlijkheid gebiedt te zeggen dat de mensen die Hitler veelvuldig hebben meegemaakt verklaren dat de man ook vriendelijk kon zijn. Ook dat is een constatering; of we dat nou leuk vinden of niet.

Literatuur

Joachim Fest, *Hitler. Eine Biographie* (Propylaen Verlag – (West)Berlijn 1973), in Nederland verschenen als *Hitler – een biografie* (In den Toren – Baarn 1974/75).

Joachim Fest, *Der Untergang. Hitler und das Ende des Dritten Reiches* (Alexander Fest Verlag – Berlijn 2002), in Nederland verschenen als *De Ondergang. Hitler en het einde van het Derde Rijk* (De Bezige Bij – Amsterdam 2004).

Traudl Junge, *Bis zur letzten Stunde. Hitlers Sekretärin erzählt ihr Leben* (Claassen – München 2002), in Nederland verschenen als *Tot het laatste uur. Het intrigerende levensverhaal van Hitlers secretaresse* (Tirion – Baarn 2002).